

4 ФІНАНСОВА БАЗА ІННОВАЦІЙ

4.1 Фактори і критерії фінансування інноваційної діяльності

Інноваційна діяльність вимагає значних інвестицій, пов'язаних з розвитком ресурсного, кадрового й інформаційного потенціалу організацій. Таким чином, формування фінансової бази для здійснення інновацій є найважливішим елементом інноваційної політики. При цьому форми і методи залучення ресурсів навіть із традиційних джерел не залишаються постійними в зв'язку зі змінами господарської практики. Поява ж нових джерел, форм фінансування, що зарекомендували себе в ринковій економіці, потребує від суб'єктів інноваційної діяльності придбання нових знань і навичок їхнього застосування.

При оцінці ефективності системи фінансування використовують наступні критерії:

- критерій цільової орієнтації фінансового забезпечення науково-технічної й інноваційної діяльності. Критерій визначає в якому ступені висунута державою мета науково-технічної політики забезпечені відповідними ресурсами, фінансовими засобами;

- критерій оптимальності форм прямої державної підтримки по конкретних напрямках розвитку науки і техніки;

- критерій ефективності механізму, що стимулює залучення ресурсів з позабюджетних джерел;

- критерій адаптивності, тобто пристосування системи фінансування в цілому і всіх її елементах, зокрема, до динамічно що змінюється умов економічного розвитку з метою підтримки максимально можливої в цих умовах оптимальності.

Критерій адаптивності вимагає формування фінансового механізму як системи не тільки з негативним зворотним зв'язком (співвідношення досягнутих результатів із проєктованими і внесення коректування у реалізаційну систему), але і гнучкими елементами, що забезпечують перебудову системи фінансування відповідно до змін, які відбуваються в зовнішньому середовищі і впливають на комплекс найбільш важливих характеристик системи.

До факторів, що впливають на загальносистемному рівні, слід віднести:

- загальні тенденції розвитку економіки, що прогнозують роль і місце науки в економічному житті;

- зміна можливостей фінансування науково-технічної діяльності за рахунок державних джерел;

- тенденції розвитку інноваційних процесів в економіці, що складаються під впливом ринкових механізмів саморегуляції, що відбиваються в динаміці промислових інвестицій у сфері НДР; змін у стані самого об'єкта фінансування;

- еволюцію змісту і термінів основних напрямків макроекономічної реформи і пов'язане з цим вжиття заходів щодо державного регулювання в області найважливіших економічних і інституціональних напрямків (грошова і соціальна

політика, структурно-інвестиційна і податкова політика, регулювання зовнішньоекономічної діяльності і т.д.).

Облік і оцінка рівня цих факторів забезпечують досягнення оптимальних співвідношень між прямими і непрямими методами державної підтримки, дотримання пріоритетності в розподілі наявних ресурсів.

При переході до більш конкретного її елементного аналізу розробляється структура цілей, пріоритети й основні напрямки державної політики поточного періоду.

Нові цілі державної інноваційної політики визначили і нові пріоритети при фінансуванні науково-технічної галузі:

- вибіркова підтримка провідних наукових організацій;
- цільова виборча підтримка конкретних програм, проектів і робіт;
- індивідуальна підтримка провідних вчених.

4.2 Шляхи і джерела фінансування

Ефективність інноваційного процесу, що представляє сукупність окремих стадій, обумовлена тим, наскільки ці стадії інтегровані в єдине ціле і забезпечені достатнім фінансуванням. У свою чергу, розмаїтість цілей при здійсненні інноваційного процесу, можливість альтернативних шляхів їхньої реалізації і застосування однієї і тієї ж науково-технічної ідеї в різних галузях з дуже різним результатом з погляду ефективності, впливають на пошук і вибір потенційних джерел фінансування.

Тому вирішення завдання залучення фінансових ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності, може бути забезпечене щонайкраще лише в тому випадку, якщо самі різні джерела фінансування будуть усвідомлені й адресно використані до різних етапів життєвого циклу інновації.

Світова практика виділяє такі джерела фінансування інновацій:

- державні асигнування;
- власні кошти промислових фірм, вищих навчальних закладів;
- кошти некомерційних організацій;
- кредитні ресурси, приватні заощадження населення й іноземний капітал.

Державна статистика веде облік джерел фінансування за наступними напрямками:

- кошти республіканського (місцевого) бюджету;
- власні кошти;
- кошти позабюджетних фондів;
- кошти організацій підприємницького сектора;
- кошти приватних неприбуткових організацій;
- кошти іноземних джерел.

Розвиток ринкових відносин сприяє формуванню нових джерел інноваційного фінансування, що формуються безпосередньо при участі держави за допомогою залучення на вільному ринку капіталів у всіх його видах (оборотний, статутний, акціонерний, венчурний).

Держбюджетне фінансування. Виділяючи кошти з бюджету, держава має реальну можливість прискорювати інноваційні процеси, орієнтувати їх у потрібному напрямку і сприяти загальному підвищенню ефективності використання ресурсів, формуванню інноваційного клімату.

В цілому законодавчим шляхом закріплене положення про те, що асигнування на фінансування наукових досліджень і розробок цивільного призначення виділяються з державного бюджету в розмірі не менше 3% від видаткової частини річного бюджету.

Прямі бюджетні асигнування здійснюються на основі співвідношення двох форм прямої підтримки:

- у формі базового фінансування наукової організації;
- у формі конкурсного розподілу засобів на проведення фундаментальних і пошукових досліджень (система грантів) і реалізацію завдань державних науково-технічних програм (система контрактів). Грант - грошові, матеріальні та інші ресурси, передані будь-якими фізичними (юридичним) особами безповоротно і безоплатно будь-якої фізичної (юридичної) особі винятково з метою здійснення наукової діяльності.

Більш пріоритетною є форма розподілу бюджетних коштів на основі рівнобіжних конкурсних досліджень і розробок з найбільш важливих проблемах науки і техніки - форма конкурсного розподілу коштів, що сприяє формуванню конкурентного середовища в інноваційній сфері.

Можлива подвійна форма проведення конкурсів на одержання держзамовлень для проведення досліджень і розробок:

1) форма держзамовлення на основі конкурсу пропозицій, коли на попередньому етапі з кола претендентів на одержання держзамовлення визначається організація, яка запропонує найбільш ефективне рішення;

2) конкурс готових рішень, коли кілька виконавців, які запропонували свої оригінальні і багатообіцяючі шляхи вирішення проблеми, одержують держзамовлення. Надалі для промислового освоєння вибирається найбільш ефективне рішення.

Перша форма - більш економічна з погляду витрати коштів, але не завжди дає оптимальний результат, друга - дозволяє вибрати найбільш ефективне рішення і за рахунок отриманих від його реалізації доходів покрити оплату робіт декільком виконавцям. При цьому знаходить застосування фінансування проектів з виділенням держбюджетних засобів по етапах з наростаючим підсумком. Держава прагне звести до мінімуму ступінь ризику, тому на початковому етапі сума коштів мінімальна, а якщо будуть отримані підбадьорюючі результати, сума асигнувань зросте. У протилежному разі держбюджетне фінансування буде припинено.

Ще одним шляхом зниження ризику є пошук замовника, безпосередньо зацікавленого в результатах досліджень, які фінансуються з бюджету, який би контролював хід і якість робіт, відповідав за цільове використання коштів. Такими замовниками виступають спеціально уповноважені комерційні банки і фонди,

промислові підприємства й організації, а також безпосередньо державні органи, які курирують науково-технічну політику.

Позабюджетне фінансування. Власні кошти. В усіх розвинутих країнах власні кошти організацій підприємницького сектора щодо обсягу та питомої ваги займають лідируюче місце, спостерігається їх постійне зростання. Саме вони як товаровиробники і зацікавлені в одержанні закінчених науково-дослідних розробок, на основі яких може бути розгорнуте виробництво нових видів техніки і матеріалів.

Джерелами фінансування в даному випадку є прибуток, накопичений амортизаційний фонд і статутний капітал. До основних напрямків, які фінансуються за рахунок цих джерел можна віднести:

1) роботи і дослідження, спрямовані на підтримку конкурентоздатності і скорочення строків окупності діючого капіталу, тобто розвиток і удосконалення виробництва;

2) роботи і дослідження, спрямовані на вишукування нових прибуткових галузей додатку капіталу, тобто на пошуки нової продукції і технології;

3) науково-дослідні роботи загально-проблемного, базисного характеру, покликані забезпечити перспективне поле діяльності для вишукувань прикладного характеру.

Як наслідок комерційного підходу до науково-дослідної роботи перші дві категорії досліджень, орієнтованих на прибуток в найближчому майбутньому, фінансуються набагато повніше (60-95%). Третя категорія досліджень фінансується значно слабкіше, у багатьох підприємств вона відсутня взагалі і ведеться тільки у великих фірмах.

Обсяг фінансування досліджень першого напрямку широко варіюється, знаходячись у прямій залежності від фази їхнього розвитку. Так, на ранніх стадіях інноваційного процесу відношення обсягу фінансування цього виду досліджень до обсягу продажів досить високе. Далі, у міру становлення виробництва і зміцнення ринкових позицій скорочуються витрати по цих стадіях. Вважається, що темпи росту обсягу продажів товарної продукції повинні постійно випереджати темпи зростання витрат на цей вид досліджень, що, як правило, коливаються в межах 3-5% обсягу продажів.

При плануванні фінансування досліджень другого напрямку виходять з розрахунку, що у відомому проміжку часу гривня, яка витрачена на цю мету, відкриє можливість прибуткового інвестування 2-3 гривень. Якщо науковий пошук закінчується безрезультатно, то витрачені на нього кошти списуються в графі фінансових утрат.

Оскільки в ринкових умовах науково-дослідна робота є складовою частиною підприємницької стратегії, то питання економічної ефективності витрат, комерційної вигідності досліджень є в центрі уваги управлінських і економічних підрозділів.

Обмеженість у власних коштах змушує організації оцінювати ефективність наукових досліджень, порівнюючи здійснення їх як власними силами, так і силами сторонніх організацій.

Пошук критерію економічної ефективності НДР пов'язаний з фактором часу, елементом невизначеності, тісною кооперацією функціональних груп.

Американські фахівці виділяють чотири основних методи оцінки ефективності дослідження і розробок:

- метод співвідношення припускає визначення ефективності досліджень щодо основних показників діяльності фірми, а саме:

- відношення дослідницьких витрат до валових прибутків;
- відсоток надходжень від реалізації нової продукції до загальної суми продажів;
- зміни в долі ринку того чи іншого товарного продукту відносно обсягу дослідницьких витрат;
- відношення дослідницьких витрат до розширення продаж чи фірми до змін у долі продажів «старої» і нової продукції;
- відношення дослідницьких витрат до чисельності працівників, адміністративним витрат і витрат, пов'язаних з реалізацією продукції.

Недоліками цього методу є:

а) неповний облік усіх компонентів результативності досліджень і факторів впливу на їхню ефективність, тому що часто витрати на проведення досліджень не відповідають прибутку за той же період часу, в такому випадку використовується кумулятивний метод їхнього виключення за 5 років;

б) складно розробити методологію розрахунків і виявляти доходи кожної категорії продукції, оскільки у формуванні прибутку беруть участь крім дослідницьких служб служби виробництва і збуту:

- метод «руху коштів» заснований на контролі робіт у ході дослідницького проекту, витрат по його здійсненню, ступеню досягнення результатів і розмірів доходів. Для наочності при цьому методі будується графіка-діаграма в системі координат «час – кошти» (витрати і надходження, пов'язані зі здійсненням і реалізацією даного дослідницького проекту). За даними діаграми виконується порівняльний аналіз надходжень і витрат коштів. Постійна оцінка роботи служб досліджень, різних проектів дослідницької програми дозволяє налагодити якісний контроль;

- метод «кінцевої оцінки проекту» зводиться до того, що по завершенню робіт над проектом проводиться ретельний аналіз зробленого і збираються підсумкові дані: грошові витрати, витрати часу, трудові витрати, результати досліджень. Головний недолік цього методу - не завжди коректне співвідношення валових доходів і чистих прибутків, оцінка внеску дослідницького підрозділу в кінцевий результат. Однак у цілому цей метод прийнято вважати близьким до оптимального для критерію економічної ефективності;

- метод «оголошених дослідницьких доходів» – один з найбільш визнаних методів визначення економічної ефективності. Техніка визначення результативності досліджень за цим методом полягає в наступному: проводиться підрахунок прямих і непрямих витрат по дослідницьких проектах. Базою для